

BIZALMATLANOK LEGYÜNK VAGY OSTOBÁK? A BIZALOM(TALANSÁG) ESZTÉTIKÁJA

GYENGE ZOLTÁN

Ez alternatíva? Úgy tűnik: igen. Mert mi a bizalom? Megbízni valaki másban, legalább annyira, mint önmagunkban. Megbízni valaki másban, sokkal jobban, mint önmagunkban. A bizalom fontos lehet, de ugyanakkor a rossz irányba vetett bizalom pusztító. Megbízni abban, aki nem méltó a bizalomra, számos esetben tragikus fordulatot vesz. Nem megbízni másban, nem vezethet rossz útra bennünket. Nem megbízni másban az egyedül üdvös dolog ebben a világban, ami velünk történhet. A bizalmatlanság mindennekefelett! Ne bízzunk hát senkiben! Éljen soká a bizalmatlanság!

Ha csak Shakespeare műveit nézzük, amelyekből Schelling szerint a világ újratemethető lenne, ha egyszer elpusztulna, azt látjuk, hogy szinte minden fontos műve ennek az affektusnak a (súlyos) következményét példázza, és – látszólag – fenti exhorációnkat támasztja alá. Találomra vett példaként a *Sok hűhó semmiért*, amely vígjáték, ugyanúgy a bizalomra épül, mint az Othello, amely éppen, hogy nem kacagtató végéről híres.

A *Sok hűhó semmiért*ben a herceget és Claudiót egy gazember szavaiba vetett bizalom téveszti meg, ráadásul olyanéba, aki egyszer már bizonyította a bizalomra való méltatlanságát.

CORRADO: „Hisz bátyád ellen fölkeltél minap, s nemrég fogadott kegyelmébe vissza.”

DON JUAN: „Inkább legyen ragya a lombon, mint rózsa az ő kegyelmében.”

Ennek ellenére a bizalom inkább benne van. Persze ha a vége jó, jó minden. Még a büntetést sem gondolja senki komolyan.

BENEDETTO: „Ne gondold ezzel holnapig! Ne félj! Javaslok majd jó büntetést! Zenét, hej!” (Mészöly Dezső fordítása)

Ugyanígy az Othelloban a főhős Jagoba vetett bizalma, no meg a féltékenység gonosz ördöge végetes cselekedetekre sarkallja, ám annak feloldása nem a házasság, hanem a halál. (Egyesek szerint azért a kettő nincs távol egymástól.)

A félreismerés az Othelloban viszont végzetes. Othello vakon bízik Jagóban, aki elveszejtésére szövetkezett.

JAGO: „tudod uram, szeretlek.

OTHELLO: „Így tudom: s ezért és mert tisztességes ember, megfontolsz minden szót, amit kimondasz...” (Kardos László fordítása)

Megbánni már nem lesz ideje. Ahogy Learnak sem, hogy abban bízott, akiben nem kellett volna, és abban nem, aki kiérdemelte. Akkor hogyan állunk most a bizalommal? Szükségünk van rá, vagy messzire hajítsuk el, mert a bizalmatlanság sokkal életszerűbb és életképesebb? A tapasztalat talán ezt sugallja. A józanész ezen az állásponton van. Nincs nemesebb, mint a bizalmatlanság. Nocsak!

Amíg ide jutottam, elhatalmasodott bennem az érzés, hogy pozitív példát kellene mondanom. Persze, ha van ilyen. Más kérdés, hogy a bizalom – álláspontom szerint – önmagában nem létezik. Mindig valamilyen egyéb emberi érzéshez kötődik. Nyilván lehet számos más példát mondani, én most kettőt emelek ki.

Az egyik a *barátság*. A barátság alapja – tréfálkozzon rajta akárhogy Kierkegaard – a bizalom. Bízni a másokban, megosztani vele a bánatot, nyűgöt és bajt, a kenyeret, bort és szeretőt – ez a barátság bizalma. Általában a barátság akkor ér véget, amikor véget ér a bizalom.

A *szerelem* vagy a *szeretet* legmélye maga ugyancsak a bizalomra épül. Jóllehet jobban tennék a szerelmesek, ha bizalmatlanságra helyeznék a hangsúlyt – mondják mások. Mindkettőre lehet példát hozni.

A szerelmen alapuló feltétlen bizalom története *Hero és Leander* esetén remekül példázható. A szerelmesek tragikus történetének antik feldolgozásait jól ismerjük. *Ovidius* a *Heroides* 17. és 18. levelét írja a két abüdoszi szerelmes nevében. A másik feldolgozó, a Kr. u. 5-6. század fordulóján tevékenykedő *Muszaiosz*, egy szofisztikus szerelmi regényben írta meg a tragikus esetet. De most hagyjuk ezeket.

Vegyünk inkább egy kevésbé ismert *magyar* feldolgozást az igen korai időkből. Íme:

*„Sestus és Abidus két szép Városának
Két részről koronás Királyi valának
Egy kis tenger által el választatának
Egy mástól 's a' parton két felől valának*

*Abidus Várának volt egy szép Legénnyé
Fija a' Királynak, kedves szeme fénnyé
Leánder a' neve az Ország reménnyé
Ha el nem boritná az halál örvénnyé*

*Sestus Várának is volt egy szép Leánya
Tündöklött ortzáján piros Szivárvánnyá
Királj Leány Héró Parium márvánnyá
Az Attya de Szüzén tartani kívánnya.”*

A szöveg sorsa több, mint érdekes. Gulyás József adja közre ezt a Sárospataki Könyvtárban talált iratot, amelynek a szerzője ismeretlen, de a közreadó benne a mára már szinte teljesen elfelejtett a 17. században élt, „magyar Ovidiusnak” nevezett Gyöngyösi István hatását látja. Vagy esetleg Völcsői Tóth István lehet a szerző.

Nézzük akkor a szikár históriát e régi magyar szöveg „segedelmével”. A két fiatal az ókor híres szerelmi párpainak egyike. A monda szerint Hero Aphrodité istenasszony papnője volt Sestus-ban. Abydos-ban élt Leander, aki halálosan beleszeretett Hero-ba.

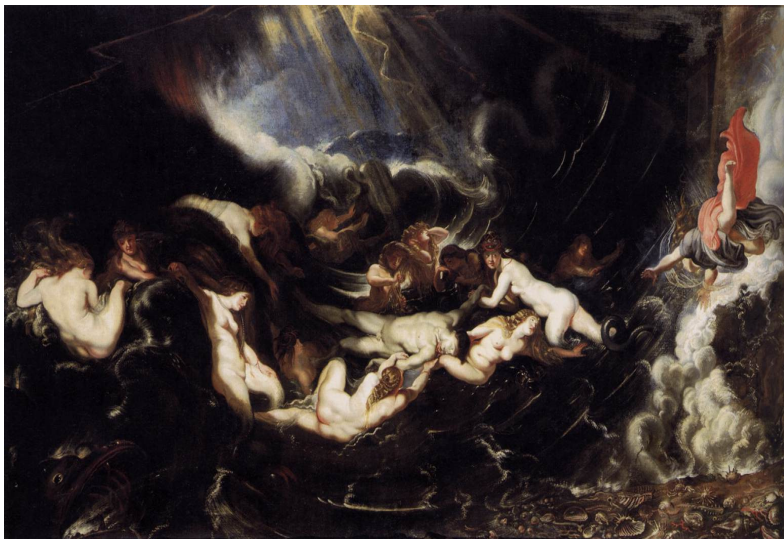
*„E' két Város közt volt Cupido menése
És a' Tenger felett lett el repülése
Itt két nyilat ránta 's ennek el lövése
Az Héró 's Leánder szive meg sértése”*

Mint látható, Erősz a tettes, ő az, aki a szíveket egymáshoz viszi, de mint tudjuk, ellene nem tehetünk semmit.

*„Hérónak meg tettzet az ő Legénysége
Szivéb(en) meg akadt tündöklő szépsége
Szép Leandernek is Héró ékessége
Kedves volt ortzája hajnal fényessége”*

Hero enged szerelmének, s mivel egy tengerparton egy toronyban lakik, ezért éjjel fáklyát gyújt, hogy szerelme a tengert átúszva eltaláljon hozzá. Ez maga a feltétlen bizalom. Leander a fényt követve Abydoszból ússza át a Helleszponoszt (Ελλήσποντος), nincs más tájékozódási pontja, ahogy a bizalomnak sem. Akár szimbolikus lehetne a sötét éjben izzó fáklya. A teljesítmény sem semmi. Ez a szoros az Égei tengert köti össze a Márvány tengerrel, csaknem hetven kilométer széles, és egy másik szimbolikus tartalmat is hordoz: elválasztja egymástól Európát és Ázsiát. Egy viharos éjjelen azonban a szél eloltotta a fáklyát, Leander eltévedt a tengeren, kimerült tagjai felmondták a szolgálatot és a hajnal már csak holttestét látta, amelyet a hullámok odasodortak a kétségbeesett Heróhoz, aki erre szintén a tengerbe ölte magát.

*„Így a' kik éltek(en) egy mással valának
Egy kő Sziklán ketten edjüt meg halának
Ezt meg ölte mérge a' Tenger babjának
Amazt le ugrása Széliről Tornyának
Így holtok után is edjüt fekiüvének
Nem lett el válása fáklyája tüzésnek
Meljet az Istenek az Égre vivének
Szerelmi Tsillagnak méltán nevezének”*

Rubens 1605-ben festette a Hero és Leander című képét. Ebben a témában talán a legszebb alkotás ez a Zwingerben található festmény. Nem véletlenül. Rubens életéből ismert, hogy első felesége Jan Brant humanista lánya, Isabella, akit a festő 1629-ben bekövetkezett haláláig szeretett, és betegsége közben is kitartott mellette. A nő idő előtti halála mélyen lesújtotta. Négy év múlva első feleségének unokahúgát, a 16 éves Helène Fourment-t veszi feleségül, aki gyakran szerepel a képein, nem utolsósorban róla festi meg egyik legerotikusabb képét a *Pelzchent* (Bundácskát). Helène fiatal kora ellenére szellemes, okos nő, tíz éves házasságuk alatt öt gyermekkel ajándékozta meg a férjét, akit egyébként 18 évvel túlélt. Nem csoda, Rubens és közte 37 év volt a korkülönbség. A két nő iránt érzett vonzalmát mi sem bizonyítja jobban, hogy a mester *A három grácia* című képen mindkét feleségét megörökítette, pontosan szemléltetve, hogy ez a két személy mit jelentett az életében.

Éppen ezért a kitartás és hűség kérdése mellett a bizalom – legalábbis korai mitológiai képe és későbbi alkotása, valamint élettörténete ezt mutatja – valószínűleg mindig is foglalkoztatta Rubenst. A női ideál – akár az ő, akár Rembrandt képeit nézzük – alaposan megváltozott. Az antik szépség, a kecses, már-már idealizált formák harmóniáját az élet-közelség váltja fel. Ezek a nők hűsvér alakok, a földhöz köthetők, tele vannak élettel, egyáltalán nem idealizáltak. Olyanok, mint a mindennapi holland élet asszonyai, akiknek feladata közé tartozik a gyermekszülés, az élet továbbadása, hisz ők is a való élettel állnak a legszorosabb kapcsolatban. Erőteliések, akiből árad az energia, az az energia, amellyel nő az élet átörökítője lesz. A titokzatosság a múlté, ahogy rejtelmesség és kecsesség is. A nő többé nem ikon, akit tisztelni kell. A nő maga az érzékiség, a hús, amit a néha rengő háj fejez ki. A *nő* Rubensnél *a hús*. Nem a szépség érdekes, hanem az érzékiség. Botticelli vagy Raffaello nőit nem lehet megkívánni. Rubens női azonban folyamatosan a kéjvágy állapotában vannak. A férfi ennek a bujaságnak lesz az áldozata, de boldogan bukik el minden próbán.

Ez még a *Hero és Leander* képen is át-áttűnik. Ugyanakkor a kép – mivel egyetemes érvénnyel akarja ábrázolni a soha el nem múló szerelmet – témájához illően idealizál. Egyszerre életteli és egyszerre testesíti meg az örök eszmét, a maradandót, amivel minden egyes ember eljátszik, aki alkot, él és szeret. Hogyan lehet megállítani a múló pillanatot? Örökké tenni az időt? A szerelem ennek legnagyobb dilemmája. A bizalom itt zátonyra futott. Leander feltétlenül bízott Hérobán, aki ezt tudta, s mivel a bizalom – bár rajta kívül állt – mégis a fiú vesztét okozta, ezt a nő nem képes magának megbocsátani. Logikus következménye az önként vállalt halál. A feltétlen bizalom beteljesülése.

A képen a halott Leander látható, akit meztelen nők vesznek körül, míg jobbra Herot látjuk, amint leveti magát a szikláról. Érdekes megfigyelni,

hogy a képnek nincs „alja”. Azaz folyamatosan hullámozik, a testek egymáshoz való viszonya is ezt a hullámmozgást követi és erősíti, mintha minden mozogna, minden sejtelmesen, ám a kétségbeesést magában hordozva ringana. Bár a sötétség között a fény is kibukkan, mégsem jelent segítséget a jelenre nézve, de reménységet ad a jövő irányában. A sujet egyébként meglepően népszerű, igen sok feldolgozása van. *De Horst* vagy az aktokat közismerten kedvelő *William Etty* képei mást mutatnak, sehogyan sem váltják ki azt a szorongató érzés, amit Rubens képe tesz velünk. Ugyanez igaz *Nicolas Regnier* vagy *Domenico Fetti*, vagy *Ferdinand Keller* patetikus feldolgozására.

Ám van egy kép, amelyet nem lehet kihagyni.

Ez *William Turner* képe. A Tate Gallery-ben látható festmény 1837-ben készült. Ebben a képben minden benne van, amit a romantika a szorongató szerelemtől és az ezt feloldani képes (vagy annak hitt) halálvágyról gondol. A

vöröses, barnás színbe burkolódzó festmény maga a sejtelmesség. Hátterben egy már-már valószerűtlen magasságokba nyúló antik építmény. Ez a kép is „mozog”, nincs rajta egyetlen apró részlet sem, amely ki tudná vonni magát a panta rhei élménye alól. Nem a tenger perspektívájából mutatja az eseményt, hanem a lány szempontjából, a magas szirt irányából, ahonnan a homályba vesző tenger is egészen más arcát mutatja.

Turner a szemet arra használja, hogy egy adott érzést exponáljon vele, ahogy a fényképezőgép blendéje teszi a konkrét pillanattal. Az egész kép homályos, nincs benne semmi a józanész tisztaságából, hanem inkább az érzelem mélyben rejlő és kavargó látomását vetíti elénk. Turner képen is megpillanthatjuk a napot, de az nem ragyog, nem süt, és igazából nem is világít, hanem vörösesen izzik a háttérben, miközben az előtérben mintha a hold derengene, amely piszkos ezüstös csíkot vet a vízre. Turner – az impresszionizmus atyja, de legalábbis inspirálója – egész életében magában hordta azt az érzést, amit ma melankóliának nevezünk. Ezzel akkor nem volt egyedül. Ez a melankólia tűnik fel a képein, az elmúlás érzete, amely a Hero és Leander búcsúját jellemzi.

Turner nem egyszerűen egy festő, hanem költő, aki ecsettel ír sorokat. Élete – apjához való viszonyát kivéve, de talán éppen annak köszönhetően – nélkülöz mindenféle társas kapcsolatot, önmagába burkolózik, magányába záródik. Csak fest és fest, de képeit szinte sohasem adja el, amikor mégis megteszi, napokig letargiában van, úgy érzi lelkének egy részét tépte ki magából. Kortársa – Kierkegaard – a ködös Dániában nagyon hasonló életet él. Társasága annak is, ennek is a magány, amely – fontos mindig elmondani – nem egyedüllét. Az egzisztencia magánya soha nem egyedüllét, hanem az alkotás gyönyörében önmagával folytatott párbeszéd. Nem maga, hanem mások örömére. Mint Prométheusz fájdalmas sikolya, amit rajta kívül mindenki más csodás éneknek hall.

Kár volt bíznia Leandernek Hérobán? Talán igen, talán nem. Ha nem bízik, akkor talán más segédeszközt is választ a világító fáklyán kívül. Vagy nem éjszaka kezd el úszkálni. De akkor a szerelmének semmi értelme. A szerelem az az érzés, amely a feltétlen kockázatot kívánja, ha azt megtagadja, megtagadja vele a szerelmet. Rendben, ez is lehetséges, csak akkor könyörgöm, az ember ne legyen soha szerelmes.

Igaz, ez sem egy életképtelen alternatíva.